

*Hoofdlezing tijdens de studiedag van Op Goed Gerucht op 4 juni 2010
Wat is mijn diepste troost?
ter gelegenheid van de presentatie van de Doornse Catechismus.*

De Doornse Catechismus

Evert Jonker
*hoogleraar praktische theologie
Protestantse Theologische Universiteit (Kampen)*

Vooraf

Dank voor de uitnodiging om op dit jubileum van Op Goed Gerucht bij de presentatie van de Doornse Catechismus iets te zeggen over de catechetische mogelijkheden en achtergrond van deze zojuist aan mij als vertegenwoordiger van de PThU overhandigde bundel. Op een verjaardag en bij de verschijning van een nieuw boek past uiteraard een oprechte, positieve aanpak. Ik kan natuurlijk ook wel kritisch beginnen en er bijvoorbeeld op wijzen dat de genoemde paus, Paulus XXIII, Johannes XXIII moet zijn. Nu wordt er aan een niet bestaande paus gevraagd of de hel bestaat. (DC 83). Maar de DC geeft alle aanleiding om met enthousiasme op mogelijkheden van gebruik te wijzen. Mijn verhaal telt drie hoofdmoten: 1. Catechetische mogelijkheden. 2. Catechismus als genre. 3. Catechese en theologie. Ik begin met een inleiding en eindig met een slotwoord.

Inleiding

Ergens in de Doornse Catechismus (DC) gaat het over engelen. Zoals zo vaak in deze catechismus duikt er een fraaie zin op: 'soms kruist er iemand mijn pad die iets verrassends tegen me zegt, iets in het voorbijgaan, dat me te denken geeft: een engel'. (DC 94) Dat is wat je als lezer meer dan eens overkomt bij het proeven van deze catechismus: een bode in de betekenis van een zin kruist je pad met iets verrassend. Het aardige is dat deze zin, zoals zoveel formuleringen in dit boekje, opening verschaft, voor contemplatie, voor herinnering aan een dergelijke ontmoeting, voor verbeelding, voor gesprek. Dat geldt eigenlijk voor alle stukjes, miniatuurtjes naar aanleiding van een vraag. Ze willen een realiteit openen, voor een zoektocht, een positie, een denkgang.

Dat wordt ook nog versterkt door het woordje 'iets' in de verwoording 'iets verrassends'. Het woordje 'iets' komt vaak voor in deze catechismus. Het irriteerde me soms. Niet dat de auteurs 'ietsisten' zijn of in vaagheden hun toevlucht zoeken. Nee, met dat woordje scheppen ze ruimte voor een eigen invulling: 'kwam jij wel eens engelen tegen?' 'En wat was voor jou verrassend?' Je moet het 'iets' zelf vullen. En er komt een verhaal bij me op. Ik zat eens op 6 januari in de metro van Berlijn, en zoals zoveel mensen om 17.15 in de namiddag zaten we er onder de grond wat moe en neerslachtig bij, mondhoeken naar beneden. Totdat drie kinderen de metro binnenkwamen, verkleed als drie koningen en begonnen te zingen. En je zag alle gezichten glimlachen. Er klaarde veel op door toedoen van deze engelen, boodschappers van een alternatieve wereld. Je ziet uit mijn associatie: één zin kan gesprek openen en verhalen losmaken. Zou je catechetisch werken met deze catechismus, je groep zou een *onelineer* kunnen vullen met verhalen, met herinneringen, en met geloof.

1. Catechetische mogelijkheden

Ethische theologie?

Ondertussen heb ik de DC impliciet als engel getypeerd, als boodschapper, als blijdschapper, zoals een titel van een van Toonders Bommelverhalen luidt. Ik geef nog een voorbeeld. 'Ik kies er voor dat God bestaat' (DC 18). En een eindje verderop heet het: 'voor mij betekent het bestaan van God dat ik een mooier mens ben'. Het gaat er om dat 'Iets of Iemand' (God), mij uitnodigt, uitdaagt 'om medeverantwoordelijk te zijn voor een leefbare aarde.' (DC 18) Deze gedachte van verantwoordelijkheid, in beweging komen, zich scharen bij mensen die zich betrokken weten op vrede en recht, dit 'dagelijks kort geding tegen het cynisme' (DC 159) kom je op vrijwel elke bladzijde tegen, in alle nuchterheid en vrolijke naïveteit. We hebben te maken met 'ethische theologie', zou ik ongevraagd als etikettenplakker zeggen, die het vertrouwde in het vreemde meent te herkennen. Persoonlijke verwerking doet er toe. En dat maakt de DC geschikt voor geloofsgesprekken. De waarheid is persoonlijk. Je gelooft, in interactie met de cultuur, eschatologisch, in hoop verbonden met het kruis, op zoek naar het *humanum*. Het zijn alle ingrediënten van deze Catechismus.

Disclosure, commitment, transformation

In termen van een theorie over de functie van religieuze taal gezegd: het draait niet alleen om 'disclosure' (het ontsluiten en ontdekken van waarheid), maar ook om 'commitment' (toewijding). Niet alleen om verrassende engelen, boodschappen, uitnodigingen, diepe troost die zich aandient, maar ook om toewijding, om jezelf te geven samen met anderen en niet onder te gaan in bitterheid, angst of verslaving aan wat dan ook, zelfs al is het je boekenkast. Daarop word je beoordeeld. Een van de catecheten van de DC droomt over boeken die in een doos worden weggegooid; 'zodra ik lijfelijk buiten beeld ben, worden alle boeken afgevoerd naar de rommelmarkt'. (DC 80) Weer een *onliner*, die op los kunnen laten wijst, je zelf, je identiteit en je uitnodigt je niet vast te pinnen op bezit, op geestelijk bezit of fysiek bezit, maar je roept tot 'commitment', tot overgave. Niet alleen 'disclosure' en 'commitment' vormen het kenmerk van de DC, ook 'transformation', verandering, bekering, vrij worden. Deze drieslag geeft veel kans op een persoonlijk geloofsgesprek. In een catechetische situatie kijk je of er iets te ontdekken valt, iets om je aan toe te wijden en hoe je in Godsnaam kunt werken aan verandering van jezelf en de wereld.

Kiezen dat God bestaat?

Maar ik dwaal af. Ik zou iets zeggen over 'ik kies er voor dat God bestaat', en over de zinsnede 'voor mij betekent dat God bestaat dat ik een mooier mens ben'. Dat is flink gezegd en intrigerend: 'een mooier mens worden'. Mens zijn als een esthetische categorie. In elk geval schieten me dan allerlei mooie mensen te binnen: tante zus, tante Reefhuis, Alida Franken, Mina Grootemarsink, Mina Vloedgraven, Albert Warmelink, Anton Meijerman. Ze toonden humor en toewijding, deze bejaarde gemeenteleden. Ze wisten zich geroepen. Ze hadden catechisatie gehad. Ze moesten nog memoriseren, nee niet de Heidelberger (die lazen ze wel), maar de zaligsprekingen (Matteüs 5:1-12), alleen de zaligsprekingen: 'zalig de reinen van hart, ze zullen God zien'. 'Zalig die honger en dorsten naar gerechtigheid...' en zo meer. Ze baseerden hun leven op Jezus' *onliners*, op deze grondregels van het Koninkrijk van God. Maar of ze ook zouden zeggen 'ik kies er voor dat God bestaat', dat weet ik niet. God was in het dorp net zo vanzelfsprekend als zonlicht om de bloemen. Daar koos je niet voor. Dat was zo waar als wat. Die dappere zin 'ik kies er voor..', past kennelijk meer in onze tijd. Je moet het zo zeggen. Je weet ook wel dat kiezen voor Gods bestaan vertrouwen behelst, een gok impliceert. Je weet dat God er is. Misschien is het nog sterker en moet je belijden: ik kies er voor te geloven dat ik dat God bestaat heb toe te vertrouwen aan God. Je vertrouwt God toe te bestaan. Ik zeg niet dat die zin 'ik kies er voor dat God bestaat' niet kan, theologisch onder de maat is of zo, ik

zeg alleen dat deze *oneliner* te denken geeft en uitdaagt tot een leerzaam geloofsgesprek en niet uitsluit dat het kiezen een daad van vertrouwen is.

Uitnodigend

In de DC wordt niet gezegd: 'mensen zullen er voor moeten kiezen dat God bestaat'. Dat is een voor de aard van de DC te afstandelijke formulering en de verwoordingen van de DC zijn doorgaans communicatief betrokken in gesprek met de lezers. Nee, de uitspraak roept de gedachte op: 'ik kies er voor, en jij?'. Dat is catechetisch gezien een uitstekende aanmoediging tot commentaar van de deelnemers. Catechese wil je immers aanmoedigen jezelf te verstaan als iemand die leeft in bewuste relatie met God en de naaste en bovendien stimuleren om in en vanuit de geloofsgemeenschap actief mee te doen met anderen die zich Christen noemen. Catechese is niet bedoeld als een aanmoediging informatie over God te verzamelen en zelf buiten schot te blijven. De stof is niet te beschouwen als een externe roeping (*vocatio externa*), die pas persoonlijk kan worden als de Geest je roept en in je wil werken en werkt (*vocatio interna*), een opvatting waarbij je wel druk maakt over de inhoud en de betekenis, maar het ontstaan van spirituele betrokkenheid overlaat aan de binnenkamer, buiten de catecheseruimte, aan een inwendige na-catechese zagezegd. De DC verbindt spiritualiteit, informatie, expressie en keuze.

Informatie leren verwerken

Het persoonlijk getuigenis van waarheden en werkelijkheden, buiten wat enkelingen zelf verzinnen, geschiedt niet alleen in evocatieve *oneliners*. Die zinnen geven gespreksuggesties, maar toch ook info. Zo worden drie posities ten aanzien van engelen vermeld: 1. Flauwe kul. 2. New Age, er is meer tussen hemel en aarde dan we kunnen denken. 3. Engelen beschermen je tegen het kwaad. Ook de vermelding van deze opvattingen kunnen als aanjager voor een catechetisch gesprek of een catechetische speurtocht dienen. Of (ander voorbeeld): als de DC komt te spreken over lijden en het theodicee-probleem horen we eerst dat de ik-figuur zichzelf ooit beloofd had 'niet te sjoemelen met de vraag naar God en het lijden'. 'Nooit zal ik zeggen dat het onheil dat een mens treft van God komt' (DC 30). Leed heeft zijn plek in de dynamiek van processen in de natuur. Moreel kwaad is te wijten aan onverantwoordelijk handelen van mensen. De interesse gaat in ander stuk van deze auteur in alle behoedzaamheid en in fraaie puntigheid meer uit naar het denken over het natuurlijke kwaad dan over het morele kwaad, zonder dat morele kwaad te bagatelliseren. In de DC gaat dus ook de mogelijkheid schuil om met een redeneergroep op basis van informatie je positie te bepalen. Er volgt dan toch ook weer een *eyeopener* in één zin: 'Blijkbaar is het te vroeg nu al van Gods almacht te spreken. Die staat als een belofte over mens en wereld uitgeschreven'. (DC 30)

Moeilijkheid kan samenhangen met persoonlijkheidsstructuur

Er zijn mensen met verschillende persoonlijkheidsstructuur. Een persoonlijkheid-structuur is een grondpatroon dat mensen eigen is om in relatie te treden met de wereld buiten hen, met anderen, met de natuur. Soms is het zo dat iemand wel een goede relatie heeft tot de werkelijkheid, maar moeite heeft met gevoelens en innerlijke conflicten. Mensen met een dergelijke innerlijke structuur zullen stabiliteit willen, regels, bij voorkeur geen vaagheden, zij zullen graag hom of kuit willen, het een of het ander, ze denken mogelijk digitaal (het is 0 of 1). Mensen met deze persoonlijkheidsstructuur zullen de DC lastig vinden. Soms vanwege het beeldend en verbeeldend karakter, soms vanwege het einde van een betoog dat er op neer komt: 'wij weten het niet, we hopen dat het betrouwbaar is, u ook?' Zij zullen de DC te onrustig vinden. Dat is de DC niet, maar ik typeer een mogelijke catechisant. Misschien is er voor hen in de tekst een '*rule*' een voorschrift te vinden dat evenwichtig is: 'zoek een zin die jou als leefregel kan dienen'. Probeer daarover een gesprek te krijgen.

Er zijn ook mensen die zo'n persoonlijkheidsstructuur hebben dat ze moeilijk kunnen onderscheiden tussen zichzelf en de ander. Ze identificeren zich met ieder ander. Mensen van dit persoonlijkheidstype denken dat alles over henzelf gaat en dat elk standpunt hun standpunt is of zou moeten zijn. Deze mensen willen relationeel denken, maar het kan zijn dat ze bij de DC in de war raken van de vele identificaties en de 'ikken'. Dat kan. Daar kan de DC niets aan doen. Ze zal wel door een bepaald type persoonlijkheden geformuleerd zijn. Ik schilder een type dat het moeilijk vindt deze openheid en zelfwerkzaamheid in de waarheidsvinding en verdieping na te doen. En dat heeft niet enkel met meer of minder verbale of logisch-mathematische intelligentie te maken. Er zijn catechetische mogelijkheden om hen te hulp te schieten door te vragen: 'zoek een zin waar jij een relatie toe hebt'. Ik haal dit punt naar voren omdat deze persoonlijkheidspatronen een grote en herkenbare rol spelen in het verwerken van teksten.

Catechetische mogelijkheden dus te over. De kracht van deze catechismus is de verbinding tussen *disclosure*, *commitment* en *transformation*, tussen openbaring, toewijding en verandering. Kritisch-aansluitende ervaringen komen in treffende persoonlijke verhalen, verwijzingen naar filmfragmenten, gedichten en popsongs naar voren. De toon is pastoraal, uitnodigend, persoonlijk en nergens afsluitend. Het antwoord is er niet, nog niet. Hier raken we aan de grens. Geloven is kennen en vertrouwen en de kennis is kennis binnen onze menselijke grenzen.

2. Catechismus als genre

Persoonlijk toe-eigenen en herhalen

Laat deze Catechismus zich vergelijken met de *Heidelbergse Catechismus*? (HC) Om voor belijdenissen even aan de gereformeerde kant te blijven: wat de *Nederlandse Geloofsbelijdenis* betreft, dat is een apologie van katholiek geloof ten overstaan van de overheid: wij zijn geen ketters, maar geloven, lees maar. De *Dordtse Leerregels* gaan over een specifieke thematiek, waarbij precies en ook pastoraal wordt geformuleerd wat je wel moet en beslist niet mag geloven. De HC wil mensen helpen hun geloof persoonlijk toe te eigenen. Laten we deze geschriften genrebewust benaderen. In die zin laten HC en DC zich het best vergelijken.

Ik weet nog goed hoe ik op de hervormde lagere school deze Catechismus van buiten leerde. Ik ging altijd tot een lettertje, a,b, c enzovoort, lettertjes die verwezen naar bijbelteksten, naar *dicta probantia*, maar dat wist ik toen nog niet. Excuses, maar ik had een tien op mijn rapport. Dit onderdeel had beter memoriseerkunde kunnen heten. Maar waarom leerde ik dat eigenlijk? We hadden in onze kerk geen catechismuspreek en de catechisaties gingen er ook niet over. Door dit ontbreken van herhaling werd deze kennis niet in het lange-termijn-geheugen opgeslagen. Ik ken vrijwel geen Zondag meer van buiten, hoewel ik de HC structureel en inhoudelijk goed ken en op vele punten waardeer. Al is de DC in Zondagen ingedeeld, memoriseren zal wel problemen opleveren. Ik zie van die vorm van werken met de DC of welke catechismus ook trouwens het catechetische nut niet in, wel van herhalen van hetzelfde.

Troost: diepe, enige?

Ondertussen knipoogt de DC in het begin naar de HC. Beide Catechismi beginnen met troost. DC spreekt van 'diepste troost', de HC lijkt exclusiever en gebruikt de formulering 'enige troost'. Ik neem aan dat de diepste troost ook uniek is, maar zich minder concurrerend opstelt ten aanzien van andere troosten. De DC maakt – goed protestants dunkt me – gewag van het feit dat niets absoluut is, de wereld niet, ik niet. We bezitten niet. We zijn arm, en onze armoede is de toegang tot God. Een *onliner* als 'God is wat blijft, als alles mij ontvalt' (DC 9v.), geldt als de diepste troost in alle pogingen tot houvast en in het innemen van een onwankelbare positie. 'De diepe verbondenheid met God is de

enige werkelijke en onvernietigbare kern van mijn leven.' (DC 10v.) God woont in mij, zo iets. Of dat helemaal hetzelfde is als de HC zegt dat je eigendom bent, niet van jezelf, maar van Christus, is een vraag voor een catechetisch geloofsgesprek, dat houdt van vergelijken en uitdiepen van posities. De DC is modern Nederlands en spreekt in termen van arm en rijk. De HC gebruikt het beeld van eigenaar, eigendom en vrij kopen. 'Aan U, God, behoren wij toe.' 'In God vind ik mijn hoogste vrijheid' (DC 11), zegt de DC, die over de betrekking tussen God en de mensen beslist niet in termen van onderdaan zijn of bezit spreekt. Ik vind die vrijheid, suggereert de DC. De HC betuigt dat de nieuwe eigenaar Jezus Christus betaalt voor onze zonden en ons vrijmaakt van het geweld van de duivel en door zijn Heilige Geest van harte 'willig' (op zijn Duits gezegd) en bereid maakt om Hem toegedaan te leven. (HC, Zondag 1) Het zijn andere beelden, het is andere taal, maar dezelfde effecten worden gesorteerd: een vrij mens, vrij van de zonde, van de ban van de duivel, of - in DC termen - vrij van bezit, prestaties, angst, zelfs vrij van ziekte en dood. Nou ja, vrij van ziekte en dood? Vrij in ziekte en dood. Beide Catechismi willen de catechisanten persoonlijk aanspreken en persoonlijke taal geven voor hun geloof (de HC heeft het steeds over 'ons' en vraagt naar wat ons de kennis nut).

Hoezeer een vergelijking van de Zondagen van de HC en DC in de catechese vruchtbaar kan worden, niet opdat de een de ander verkettert, maar om dieper in het geloofsbestaan door te dringen, zal duidelijk zijn, maar ik zal me in het vervolg niet nog meer bezighouden met een inhoudelijke vergelijking, maar zal op een genreverschil wijzen.

Een vorstelijk en vreedzaam initiatief

De HC is verschenen in januari 1563, op last van de keurvorst van de Palz. Deze heeft door erfenis een aantal nieuwe gebieden gekregen, waar ook Lutherse gebieden bij waren, terwijl de vorst en de bewoners van de Palz de gereformeerde religie zijn toegedaan. Deze vorst wil de tegenstellingen Luthers- Gereformeerd niet op de spits drijven, maar indachtig het principe 'wiens gebied, diens religie' leiding geven aan vrede en godsdienstig leven. Hij nodigt een groep theologen uit om een geschrift te schrijven dat het geloof weergeeft. Een leerling van Melancton, Ursinus, is dan een dragende kracht, die zorgt voor structuur en gelukkige formuleringen. Luthers is het natuurlijk om met de wet als spiegel voor de zonde te beginnen (je ellende kennen uit de wet) en dan tegen die achtergrond het heil te articuleren, maar de vondst is om dan meteen alles neer te zetten in het licht van de enige troost, de genade. De Calvinisten, die aan de wet in het openbare leven hechten, krijgen ook hun voorraad voedsel: een prachtige uitleg van de Tien Geboden als regel der dankbaarheid, waaraan je in beginsel, intentioneel en enigszins, maar nooit totaal gehoorzaam kunt en zult zijn. Geen vals getuigenis geven duidt op negatief gezien 'niemands woorden verdraaien', geen kwaad spreken of laster. Het houdt bovendien in positieve zin in om de goede naam van een ander te verdedigen en te beoordelen. Opkomen voor de goede naam van iemand, daar kunnen onze media een puntje aan zuigen. En ik begrijp waarom Karl Barth zo vaak bad voor journalisten om eerlijkheid.

In de derde druk wordt de HC polemischer ten aanzien van de Dopersen en stelt deze Catechismus zich kritischer op tegenover de kerk van Rome en de Lutheranen in hun onderscheiden denken over de *realis presentia* van Christus aan de Maaltijd van de Heer.

Het valt op dat de DC niet met een uitleg van de Tien Geboden komt. Wellicht gebeurt dat nog eens – hopelijk. Wel brengt de DC allerlei morele attitudes naar voren: loslaten, voorbijzien aan jezelf, meekijken en handelen met God met het oog op wat of wie waarde kwijt is, onaf, marginaal, onvrij. De concreetheid van de HC wordt echter niet gehaald.

Kerkordelijk tussen doop en avondmaal of een kwetsbaar verzoek

De HC staat als Catechismus in de kerkorde van de Palz in tussen stukken over de doop en over de Maaltijd van de Heer. Ze wil mensen helpen de doop te verstaan en werkt toe naar bewuste deelname aan het avondmaal. Ze heeft de intentie het referentiekader van

mensen te voeden en te versterken. De DC heeft deze *Sitz im Leben* zo niet. Balkenende heeft deze opvoeding in normen en waarden niet verordineerd, de synode ook niet. De DC is er, en vraagt om aandacht: 'wilt u geloven?' 'Lees, kom praten.....', lijken de Zondagen van de DC onbevange te roepen. Ik oordeel niet, ik beschrijf alleen een genreverschil (zoals me is gevraagd).

En verschilt die kwetsbare positie per saldo veel van het lot van de HC? Er wordt beoogd geestelijke leiding te geven en het idee is dat mensen hier ultieme waarheid voorgeschoteld krijgen. Denk niet dat het project HC gemakkelijk slaagde. De geschiedenis van de catechese is voor een deel een geschiedenis van teleurstelling over de catechetische mogelijkheden en leergierigheid van geloofsleerlingen. De overheid in Noord-Groningen verplichtte in 1621 dat de voorgangers met de Catechismusprediking moesten beginnen op 11 november. In een verslag van de classis Loppersum staat ondermeer:

'Bierum hebbe ook begunnen en mar twey of drie thohorer gehept.'; 'Eenum ock ghene thohorers gehept'; Spyck: ock begunnen ende vijffmaell vor syn kuster en scholmester gepredigt, darby doende dat in ihrem Karspel gewonheit, dat de Joeget ende ock wel Olde mit des Sondaeges naemiddaege hare bienkumst op het kerkckhoff holden, ende dat sie deselve noch beth to underholden; en wen he omne de prediget tho holden gekommen gelickwoll darup gebleven, ende har gekall darbuten so luit geholden, dat se ehm overstemmet ende also har gespot darmit gedreven'. ...'Insgelicken Godlinse begunt, nae etlicke praedication geholden, hebbe entlich gene auditores bekommen en also cesserer moeten.' Anders is het in Wirdum: 'alle tit goede frequenth.' (Wumkes, G.A., *De Gereformeerde kerk in de Ommelanden tussen Eems en Lauwers (1595-1796)*, Groningen 1904 (1975), 114.)

Overstem in onze individualiserende, de-institutionaliserende, plurale, mediacultuur maar eens met de stem van de DC al die de stemmen en opvattingen. Verplichten kan niet, veel meer dan een sympathieke, vrolijke uitnodiging van 'kom eens praten, we hebben een mooie tekst voor u' zit er niet in. En dat was in het verleden niet eens zoveel anders voor de HC.

Te moeilijk of voor zich zelf sprekend

Daar komt nog bij dat de HC te moeilijk gevonden werd. Er verschenen talloze commentaren en ontelbare verkortingen (Kort Begrip). Bovendien waren er niet weinigen die de HC te licht bevonden. In de HC staat eigenlijk niets over predestinatie en heel weinig over uitverkiezing tot gelovige. Tot op de dag van vandaag zijn er Calvinisten die de HC te verbondsmatig vinden, niet 'zwaar genoeg'. Vandaar dat het *Kort Begrip* van Hellenbroek nog steeds in gebruik is. De DC kaart vragen aan, ook de vraag of God humor heeft (DC 34vv.) en wat de maagdelijke geboorte betekent. (DC 64vv.) En geeft antwoorden, die geloofsleerlingen worden geacht zoekend naar waarheid uit te diepen.

Morele vorming (aan)bevolen

De functie en pretentie van de HC is het om de eenheid en de vrede te bewaren, en vroom leven voor te spiegelen. Is het raar dat een vorst hoopt dat zijn mensen overeenkomstig de geboden leven? De vorst schreef het ook voor, zoals later, zoals gezegd, ook door de overheid in Nederland gebeurde. Het motief voor deze morele vorming is de vrees dat aangeboren boosheid van mensen de overhand zal krijgen en kerk en overheid zal bederven, als er niet een heilzame leer tegenover wordt gesteld en vurig gehoopt wordt dat die samenhangende geloofsbagage indaalt in het hart van mensen. Er speelt een motief van volksopvoeding mee. Bovendien speelt op een diepere achtergrond mee dat God mensen beveelt Zijn woorden ter harte te nemen en de kinderen in te scherpen en er thuis over te praten.

Heeft de DC een ander motief? Achter de DC staat geen instituut of overheid, maar de DC gaat wel op zoek naar de Geest van Jezus, ook in de culturele stemmen, en wil daarvoor de harten open stellen en de waarneming van zuiverheid bevorderen. Zo vindt de DC bijvoorbeeld verwoordingen in een popsong van de rockband Muse (2009) als contrast met wat we van nature denken. *'Ik wil het geweld in je hart verzoenen'. 'Ik wil de schoonheid achter je masker herkennen', 'Ik wil de demonen uit je verleden verdrijven'. 'Ik wil de verborgen wensen in je hart vervullen'* (DC 91). Dat is een kwetsbare, als belijden op te vatten stem van een roepende in cultuur en samenleving met soortgelijke intenties als de HC. De DC zoekt naar bondgenoten.

Ik, wij, kerk

Het 'ik' in de HC is het 'ik' van de geloofsleerling. In de DC is het meestal het 'ik' van de catecheet, van de geloofsleraar, die van haar of zijn persoonlijke betrokkenheid blijk geeft. De DC lijkt niet zo absoluut te werk te gaan als de HC, al begint de Doornse min of meer met de boude, mogelijk absolute bewering dat er niets zo absoluut is of kan zijn dat wij de waarheid in pacht hebben. Ze opent in interactie met een lezer of een gesprekspartner een mogelijkheid een glimp van heil op te vangen, wijsheid te ontvangen, God te ontmoeten en zichzelf te verstaan. Dat kan in deze geïndividualiseerde tijd in je uppie. Maar de DC wil de kerk als kans op inspiratie door medegelovigen ook benadrukken. *'Inspiratie is in overvloed op individuele basis beschikbaar.'* (DC 105) Die uitspraak *'past bij de trend dat ieder bezig is met haar of zijn eigen levensproject'*, aldus de DC (105). En dan volgt niet, zoals in de HC, de toezegging dat ik me een levend en eeuwig lidmaat mag weten van de kerk. (HC, vraag en antwoord 54), maar komt er een persoonlijk getuigenis dat ons moet stimuleren de egocentrie te verlaten: *'Ik ga naar de kerk vanwege de principiële openheid voor ieder die God zoekt. Ik verwacht 'een niet gesloten kring van mensen, gericht op Christus, beslist geen vriendenclub of netwerk'.* (DC 106) Kerkleden zijn elkaar gegeven, omdat ze aangenomen kinderen door dezelfde God zijn. Adoptiekinderen. Jan die niet zo sociaal vaardig is, geldt dus als onze broeder, ons gegeven, een kind van God, zo betuigt de DC.

Ik meldde al dat de HC het type Catechismus is dat eenheid nastreeft, eenheid van bronnen, opvattingen en praktijken en zich als zodanig kan opdringen, terwijl de persoonlijke toe-eigeningen niettemin toch ook wel weer verschillend kunnen uitpakken. De DC is en blijft uitnodigend, een open, om antwoord vragende tekst.

Claims beargumenteren of hoogstens plausibel maken?

Voor de DC wil ik in dit verband nog een andere spanning noemen. *'Hoe je vervolgens de vragen en je levenswijze uitwerkt, is aan elk mens persoonlijk'- zo luidt een oneliner.* (DC 104) De vragen van geloven uit verwondering gaan volgens de DC eigenlijk altijd over de kwetsbaarheid en kostbaarheid van mensen en van dingen om ons heen. Neem je eigen ontroering over mens en wereld serieus, dan heb je een begin van geloven, aldus de DC. Goed, maar er zijn ook manieren (van mensentypen), die al redenerend tot geloof willen komen en zodoende streven naar het beredeneren van claims. Klopt het nu of klopt het niet? Is het logisch? Je moet toch plausibel kunnen maken wat je zegt, denkt en gelooft. Moet je je niet ook intellectueel wapenen tegen kritiek? Geloof heeft echt betekenis, is aantrekkelijk voor buitenstaanders en met goede redenen verdedigbaar. Aldus een groep mensen die van dit houtje zijn. Zij zullen zeggen: zorg dat je het Christelijk geloof goed kent en begrijpt. Vermijd geijkte kerktaal. Luister en weerleg hartelijk de kritiek. Dit soort omgang met geloof biedt de DC maar tot op zekere hoogte: *'we weten niet zo gek veel met stelligheid over God'.* (DC12) Er staan genoeg formuleringen in die in het catechetisch geloofsgesprek eenvoudig met argumenten kunnen worden versterkt of onderbouwd, hoe zwak mensen daarin ook kunnen zijn.

Ik geef een voorbeeld uit ander materiaal, als de goddelijkheid van Jezus ter sprake komt in een betoog. *'Mensen willen best aannemen dat Jezus mens is. Maar dat Hij God is wil er niet in. Bewijsmateriaal wijst in een andere richting'* (ik citeer de Britse theoloog Alister

McGrath in catechetisch, apologetisch materiaal: *Uitleggen wat je gelooft*, Kampen 1997). In dubbel opzicht, aldus McGrath. Ten eerste is een fundamentele waarheid vermeld: de eerste Christenen noemden Jezus God omdat ze er absoluut van overtuigd waren dat Jezus echt uit de dood was opgestaan. Ten tweede geeft *Uitleggen* enige funderingen: Jezus doet dingen die alleen God doet. Vergeven. Redden. Tenzij de spreker God is, is dit belachelijk. Jezus is God met ons. Aldus Paulus: elke knie zal zich buigen voor Jezus. We knielen alleen voor God. Dus is Jezus God. Er zijn nog veel meer teksten die het zelfde zeggen. Er is dus een reeks versterkende bewijzen voor handen. Aldus *Uitleggen*. Enzovoort.

Zulke eenvoudige bewijzen en redeneringen (die eigenlijk cirkelredeneringen zijn en geen bewijzen) zul je in de DC niet vinden, maar onderschat niet hoeveel mensen naar dit soort stelligheid snakken of menen dat alleen geloof op deze manier waar kan zijn, maar dat zij zelf dat zo niet kunnen en willen geloven. Soms moet je argumenteren en afwegen. Het lastige is dat mensen van dit redeneertype dan denken dat wanneer je niet tot deze objectiverende stelligheid bereid bent, je er dus wel subjectieverend een zelfverzonnen God op na houdt. Dat verwijt kan de DC treffen en dat lijkt me niet terecht. De DC spreekt over ooggetuigen, er klinkt iets van God door. 'Wie mij gezien heeft, heeft de Vader gezien.' (Johannes 14:9) In Jezus hebben wij met God van doen. De DC is heel wat terughoudender, schroomvalliger dan *Uitleggen*. Ze toont niet de uitzichtloze stelligheid, die met een these begint die je niet geheel en al waar kunt maken. Om de identiteit in dit opzicht van de DC te bepalen, is Ricoeurs onderscheid tussen 'témoignage' en 'attestation', tussen getuigen en betuigen behulpzaam.

Getuigen en betuigen

Getuigenis (*témoignage*) slaat op de acte van getuigen. Er zijn mensen die getuigen van de diepste troost, die wat ze hebben gezien weten om te zetten in wat gezegd moet worden, in taal. Getuigen is een kwestie van ontvangen en geven. Iemand heeft iets gezien, vertelt het in eigen woorden aan iemand anders die het getuigenis ontvangt. Het getuigenis kan het verhaal zelf zijn, de inhoud, de tekst, de strekking, de plot. Een getuigenis gaat meespreken wanneer er verschil van inzicht is over wat te zien was, een geschil zelfs. Dan komen sporen naar voren, worden documenten opgeslagen en wordt wat klopt en niet klopt, wat waar is of mogelijk vals, onderscheiden. Het heeft iets van een geding om in juridische termen te spreken. Als het om diepere lagen van mens-zijn gaat, om existentiële waarheden, is de toewijding van de getuige aan het getuigenis van groot belang. Een getuigenis is eigenlijk nooit volstrekt stellig. Er hangt een krediet sfeer omheen. Van hyperzekerheid kan geen sprake zijn, terwijl het ook weer niet zo is, dat het getuigenis enkel overdreven argwaan verdient, dusdanig dat alles betwijfeld moet worden. Het getuigenis staat tussen al te grote stelligheid en al te sterke argwaan in. Het gesprek over de waarheid, over hoe het zit, is niet deductief hard te maken, maar ook niet zo maar van tafel te vegen. Er moet worden ingestaan voor waarachtigheid door de argwaan heen. In die zin is de intentie van de DC een getuige (*témoin*) in de geloofstraditie te willen zijn. Betuigen (*attestation*) wil zeggen dat iemand het getuigenis verwelkomt en aanvaardt. Ja zegt en het verder met zich mee wil dragen. Tracht de DC een getuige te zijn van beslissend heil van Godswege en geeft deze Catechismus daar woorden aan, tegelijk reageert de DC er ook op alsof ze het getuigenis zelf leest, een respons geeft en het beaamt. De DC is niet alleen geveer (*témoignage*), maar ook ontvanger (*attestation*) van het getuigenis aangaande God en gedraagt zich ook als zodanig, bijvoorbeeld door in ik-termen het gegeven getuigenis te verwerken, toe te eigenen en te betuigen. Houd je vast aan het beeld van het geding, de rechtspraak, dan geeft de DC enerzijds een getuigenis en laat deze Catechismus anderzijds het ontvangen en beamen van het betreffende getuigenis zien, de integratie in het leven.

(Vgl. onder andere: Ricoeur, Paul, 'L'herméneutic du témoignage', in: Castelli, E. (ed.), *Le témoignage*, Paris 1972, 35-61; Ricoeur, Paul, 'Emmanuel Levinas: Thinker of Testimony', in: Paul Ricoeur, *Figuring the Sacred. Religion, Narrative and Imagination*, Minneapolis 1995, 108-129; Voor een uitvoerige beschouwing over Ricoeurs begrip van getuigenis zie: Jansen, Mechteld M., *Talen naar God. Wegwijzers bij Paul Ricoeur*, Gorinchem 2002, 62-103.)

Godsdienst als geding tegen cynisme

De DC benoemt ook wat eigenlijk de zaak, het geding inhoudt. Dat gebeurt aan het slot onder verwijzing naar Huub Oosterhuis. 'De Bijbelse godsdienst is een dagelijks kort geding tegen (het) cynisme' (DC 159), dat zich niet neerlegt bij de feiten, maar er tegen ingaat en zich keert tegen het gelijk van het laatste woord van machtigen. Dat staat op het spel, zowel in het getuigen als in het betuigen, zowel in de weergave van het geloof als in het jezelf toevertrouwen aan dat geloof.

'De aanklager van dat cynische systeem en de advocaat van de slachtoffers in de Bijbel is God zelf', aldus het citaat van Oosterhuis (DC 159). Dat brengt de gebruiker van deze DC bij de vraag wie God is. Is er iets meer te zeggen over het spreken van en tot God (de theologie) achter deze DC?

3. Catechese en theologie

De DC bemiddelt, bemiddelt tussen het Bijbels getuigenis en de mogelijke respons van de catechisanten. Ze schept een tussenruimte. In de Catechese kan de Bijbel er bij betrokken worden. Hopelijk gaat dat bij catechetisch gebruik ook gebeuren. Achter en in dit alles, achter en in deze tussenruimte van teksten, verhalen, beelden, posities, geboden door de DC, kan een ontmoeting met God plaatsvinden, een (innerlijk) gesprek tussen God en catechisant. Dat is de bedoeling van catechese: aanmoedigen jezelf in relatie tot God te ervaren. God spreekt met mensen, spreekt ze aan, uit liefde. Liefde communiceert. En: mensen spreken tot God. In die bemiddelingen in de tussenruimte, zoals van de DC, klinkt de melodie van de eeuwigheid, van God. Misschien moeten we theologisch wel zeggen dat God ook een catechetisch bemiddeld gesprek voert met mensen, een catechese in taal inbrengt, in onze taal, in onze beelden, in onze culturele mogelijkheden om God te zien, soms, soms even, vol mededogen, kritisch, scherp of vragend.

Bijbels narratief

Welke God? Om daarover meer te zeggen, heb ik een narratief nodig, dat – overigens niet uitgesproken – achter de DC staat, zo is mijn indruk. Ik wil dat narratief als respons op Exodus 3 inbrengen als een getuigenis, dat ook in een theologisch discours over wie God is en over de vraag of en hoe God gedacht kan worden een rol speelt. Bovendien kan het narratief catechetische betekenis hebben.

Alledaags

(*) Mozes is aan het werk. Ver van de normale plek is hij met zijn dagelijkse taak doende. Herder zijn, dat moet wel een contemplatief beroep zijn. Je moet goed met jezelf kunnen opschieten. Daar, op die plek, zo gepast voor religieuze ervaring, in de uitoefening van een beroep dat te denken en te overwegen geeft, is een wonderlijk iets te ontwaren. Het brandt en verbrandt niet. Vuur. Onthulling. Verhulling. 'Mozes, Mozes', zo klinkt het en Mozes zegt: 'hier ben ik'.

Catechetisch gezien is dat een gouden moment in het alledaagse: bij name geroepen worden, gekend zijn, het teken van je identiteit vernemen, je naam. En beschikbaar zijn, 'ik' zeggen. Identiteit bevestigen.

Dat Mozes zijn gezicht bedekt, doet me aan mijn opa denken die achter zijn pet bad. Alsof Mozes in een gebedssituatie terecht gekomen is, een over-en-weer van God en mens.

Ik ben, God van, oor

(*) Dan blijft God niet achter en zegt 'Ik'. 'Ik ben de God van..'

Opnieuw een 'ik', een identiteit. Een voorstellen met als achtergrondgedachte: 'je kent me wel'. Om zo te zeggen: 'Ik ben de God van je voorouders. Van Abraham, Isaak en Jakob. Je hebt vast in flarden over me gehoord of me vertegenwoordigd gezien. Door de stem of door het gedrag van je vader, of van je grootmoeder of van je zus. Of in termen van nu, van je oom of van de DC. Ik ben de God van....'

Catechetisch gezien wordt hier – door God – aangesloten bij de familie. In het alledaagse, op je werk, in de familie is God actief, was God actief, zal God actief zijn.

(*) Dan gaat God verder. 'Ik – de God van – je weet wel, Ik ken lijden, Ik ben op de hoogte van onrecht, Ik hoor gejammer.'

God is oor. En de bedoeling is dat wij als lezers van dit verhaal zoiets zeggen als: 'maar dat kan toch niet.'

(Terzijde: mijn kleindochter van nog geen vier is verzet op de boekjes van Kees de Kort. In het verhaal van de Barmhartige Samaritaan komen rovers voor, een Leviet en een priester als mogelijkheden van mens-zijn. Elke keer als wij het slachtoffer zien liggen, roepen zij en ik luidkeels in koor: 'maar dat kan toch niet', Ook als de Leviet en de priester op grond van reinheidsargumenten voorbijlopen, roepen we: 'maar dat kan toch niet' en als het slachtoffer in de herberg terecht komt roepen we: 'maar dit kan wel'. Zo doen we recht aan het meedenken met de plot, recht aan het antwoord, recht aan het betuigen waartoe Jezus met zijn verhaal de wetgeleerde - en ons - uitnodigt.)

Catechetisch gezien wordt het contrast geuit. Dat wat niet kan en mag bestaan. Dat wat ten hemel schreit. Nood, onrecht, de kwalijke kanten van mens zijn, de vuile handen. Dat wordt gethematiseerd, maar niet om er wanhopig van te worden.

Inschakelen

(*). God gaat nog even door met het gesprek en zegt. 'Ik wil er wat aan doen. Maar ja, in mijn eentje? Ik heb jouw macht nodig, Mozes. Kom op, jij moet er wat aandoen. Wees mijn arm, mijn handlanger en leidt ze uit, die Israëlieten, leidt ze uit het onrecht.'

Catechetisch gezien wordt in de diepte van het bestaan, vanuit de hoogte van de liefde, vanuit het hoogste goed, een mens ingeschakeld, een catechisant, een nieuwsgierige, contemplatieve Mozes die aandacht heeft voor heilig vuur. Leren of bidden is niet alleen het beluisteren van het leed, of het verstaan van het kwaad, maar ook het leren handlanger te worden van de goede, naar liefde en vrijheid strevende machten.

Wie ben ik?

(*) En dan? Ja, die catechisant, die door 'de barmhartigste en rechtvaardigste, verborgenste en aanwezigste' (zie Augustinus, *Confessiones*, 1,IV,4) wordt ingeschakeld, schrikt natuurlijk en spreekt de onsterfelijke woorden:

'Wie ben ik? Heb ik een identiteit die dat zou moeten doen. Ik word overvraagd.'

'Wie ben ik?', hoe vaak vragen handlangers van het hoogste goed zich dat niet af? En het goed gerucht blijft toch klinken: 'jou heb ik nodig om uit te leiden'.

Catechetisch is interessant dat deze persoon bij zichzelf komt, bij zijn aarzeling, zijn kwetsbaarheid, breekbaarheid, zijn angst om af te gaan en nergens en niemand te zijn.

Ik zal er zijn op mijn wijze

(*) Goed we kennen het verhaal. God begint weer 'Ik' te zeggen. God van.. en als Mozes dan zoiets zegt als: 'ja, maar ze geloven me niet. Wie moet ik dan zeggen dat me stuurt? Overtuigend zal dit uit mijn mond allemaal niet klinken.'

Enzovoort. Er wordt onderhandeld, gewikt, gewogen en niet te licht bevonden. En dan zegt God (in mijn woorden): 'zeg maar "Ik ben" heeft je gezonden. "Ik ben". Naam. Ja Ik ben er op mijn manier en je zult moeten vertrouwen en merken dat Ik er zal zijn waar en wanneer Ik dat wil en het nodig is. Begin nou maar, waag het er op en je zult wel merken

dat mijn Geest bij je en met je is. Maar ik, de God van..., begin natuurlijk niet als jij niet begint. Nou, wat kies je?’

Als catechetische handeling probeert deze parafraze vertellenderwijs een *oneline* als ‘De Eeuwige laat zich kennen als overrompelende liefde’ (DC 15) of ‘Ontzagwekkend is God omdat hij met mensen in zee gaat en groots is in zijn liefde’ (DC24) contouren te geven en met het Bijbelse narratief in gesprek te brengen. Principieel gezien wordt in deze manier van doen vertrouwen gewekt en gezaaid. En er wordt *commitment* gevraagd en handelen in hoop op *transformation*.

(*) En Mozes? Mozes las de Doornse Catechismus en zei ‘ik kies: u bent met me en met uw volk’.

(*) Jezus doet het in Johannes 14 niet anders dan God. Leerling Philippus tegen Jezus: ‘toon ons de Vader’ (Joh. 14:8). Jezus – in catechetische parafraze gezegd: ‘Heb je mij dan niet bezig gezien. Wat krijgen we nou? Wie mij ziet, ziet de Vader. Je zult meer doen dan ik’. ‘Zo, wie zijn we wel niet dat we meer van hetzelfde doen als u deed?’ ‘Geloof me nou maar, begin maar, Ik zend de Geest die in waarheid leiding geeft en je in de goede richting leidt.’ Nee Jezus doet het niet anders: vertrouwen schenken aan zijn volgelingen.

Twee kanttekeningen.

Ten eerste, ik heb het idee dat ik met deze parafraze de theologische, dat wil zeggen aan God gerelateerde grondgedachte van de DC in narratieve bewoordingen heb geformuleerd. En ten tweede, ik heb gepoogd voor te doen hoe een parafraze de catechisanten in gesprek kan doen komen met de teksten in de DC.

Slotwoord

Nog eens herhaal ik de tekst van *Undisclosed Desires* van de Rockband Muse, opgevat, - wellicht niet bedoeld - als een getuigenis van wat Jezus wil, als wat de DC in alle toonaarden bezingt en als wat de catechese beoogt ter harte te nemen:

*‘Ik wil het geweld in je hart verzoenen
Ik wil de schoonheid achter je masker herkennen
Ik wil demonen uit je verleden verdrijven
Ik wil de verborgen wensen in je hart vervullen.’ (DC 91).*

Wie wenst dat niet? Jullie!
Geluk met de DC.